

ФАКТОРНА СТРУКТУРА ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛІДЕРСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНІХ ОСВІТЯН

Бойчук Юрій Дмитрович¹, Кузнєцов Марат Амірович², Кабусь Наталя Дмитрівна³

¹ Доктор педагогічних наук, професор кафедри спеціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, академік Національної академії педагогічних наук України, ректор, м. Харків (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8583-5856>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/rid/ABE-8288-2021>

² Доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7662-9938>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/rid/AEO-0244-2022>

³ Доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3665-8501>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/rid/ABB-1801-2021>

UDC: 159.96

ABSTRACT

У статті досліджено факторну структуру та психологічні особливості лідерської позиції майбутніх освітян як системи установок, що формується, по відношенню до інших людей, до себе і своєї майбутньої діяльності в системі освіти в умовах воєнного стану.

Проаналізовано рівень прояву показників трансформаційного і транзакційного лідерства у вибірці досліджуваних, а також у групах здобувачів – «лідерів» і «не лідерів», виявлених за допомогою кластерного аналізу. У групі «лідерів» виявлено переважаючі вищі за середні та високі показники за більшістю проявів трансформаційного і транзакційного лідерства, у групі «не лідерів» – переважаючі середні і нижчі за середні прояви за більшістю досліджуваних показників, що підтверджує важливість удосконалення системи роботи з формування стійкої лідерської позиції майбутніх фахівців освітньої галузі.

Емпірично доведено, що розвинена уява, самоефективність під час прийняття рішень, позитивне прийняття невизначеності, розвинений когнітивний, емоційний та вольовий контроль, здоровий нарцисизм, подієве та екзистенційне самовладання, а також самоповага, пов'язана з ефективністю дій, успішністю соціальних відносин та зовнішністю, позитивно корелюють з більшістю проявів трансформаційного і транзакційного лідерства майбутніх освітян.

Визначено факторну структуру лідерської позиції майбутніх освітян, яка, разом з виявленими в ході кореляційного аналізу психологічними конструктами освітнього лідерства буде врахована при обґрунтуванні програми соціально-психологічного тренінгу з метою формування у майбутніх педагогів стійкої внутрішньої позиції лідера та її ствердження у професійній діяльності в системі освіти.

Ключові слова: лідерство, лідерська позиція, інтелектуальна оцінка ризику, Темна Тріада, самоконтроль поведінки, самовладання, самоповага, майбутні освітяни.

Постановка проблеми, її зв'язок із важливими науковими й практичними завданнями. Ствердження нової парадигми лідерства, де провідними визнаються вплив, створення бачення, рівність, партнерство, уп-

равління кризами, високоефективна командна робота, спрямована на удосконалення та зміни для забезпечення стратегічного успіху організації чи групи в світі швидко змінюваних технологій та інформаційного перевантаження

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © Yuriy Boichuk, Marat Kuznietsov, Natalia Kabus

This is an Open Access journal. This work is licensed under a **Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)**.
Link: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

(Burns, 2003) змінює стратегічні орієнтири освіти і виховання зростаючого покоління (Бойчук & Зеленська, 2025). В сучасному світі командне розподілене лідерство в різних сферах суспільного буття є умовою сталого розвитку будь-якої держави і суспільства. В умовах повномасштабної агресії відновлення й сталий розвиток України потребують ефективного політичного, економічного, технологічного, соціального, освітнього лідерства, де кожна людина усвідомлює власну місію, йде вперед, незважаючи на труднощі й перемагає, здатна об'єднувати зусилля для вирішення важливих суспільних завдань, а ефективне лідерство визначає перспективи розвитку нації.

З огляду на це, формування стійкої лідерської позиції майбутніх фахівців освітньої галузі, яким держава доручає місію освіти й виховання молодого покоління, є стратегічною метою вищої педагогічної освіти будь-якої держави, й України зокрема. Лідерська позиція педагога є ключовим фактором, що впливає на розвиток лідерських якостей здобувачів освіти, адже лише лідери можуть виховувати лідерів, які мають активну життєву позицію й здатні до розподіленого командного лідерства в різних галузях суспільного буття.

Лідерську позицію майбутніх освітян визначаємо як стійке динамічне утворення, систему установок і ставлень, що формується у майбутнього фахівця, по відношенню до дійсності, учасників освітнього процесу, самого себе та професійної діяльності й виявляється в стійкій мотиваційній і когнітивній спрямованості, діях і поведінці, готовності відчувати, мислити та діяти як лідер, бути прикла-

дом для учнів, виступати в ролі коуча та фасилітатора в освітньому процесі, мотивувати й надихати молоде покоління до свідомого розвитку власної особистості, досягнення високих результатів у навчанні та життєдіяльності (Кабусь & Кузнецов, 2024).

Саме на розвиток лідерських якостей і формування професійної компетентності майбутніх фахівців освітньої галузі націлено процес професійної підготовки в педагогічному виші. Безперечно, педагогічні університети є лідерами педагогічної освіти, спрямованої на підготовку вчителів-професіоналів. В них створюються всі можливості для виявлення й становлення лідерської позиції здобувачів через широке долучення майбутніх фахівців освітньої галузі до участі в студентському самоврядуванні, наукових гуртках, різноманітних програмах та проєктах, конкурсах наукових і творчих робіт, діяльності творчих, художніх, театральних, спортивних колективів, громадської та волонтерської активності. В той же час, таке долучення є добровільним, й до активної позааудиторної діяльності зазвичай долучаються найбільш зацікавлені, цілеспрямовані й упевнені в собі студенти, які прагнуть виявляти й стверджувати власну лідерську позицію в різних видах діяльності під час навчання в університеті.

Водночас, як вже було підкреслено, кожен вчитель має виявляти стійку лідерську позицію у взаємодії з учнями, що передбачає не домінування, а вплив і сприяє прогресивному розвитку й саморозвитку молодого покоління через позитивний приклад, активне використання в освітньому процесі методів емпатерменту, тренінгу, коучингу, фасилітації.

Отже важливим є сприяння становленню й розвитку стійкої внутрішньої позиції лідера у всіх здобувачів вищої педагогічної освіти, на підґрунті усвідомлення ними власної місії в суспільстві та цілеспрямованої активізації й розвитку особистісної психологічної складової лідерства майбутніх освітян, тих детермінант, що уможливають ствердження лідерської позиції в системі освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Здійснений науковий пошук засвідчує, що проблема лідерства в тому числі освітнього, широко досліджена у світовому науковому просторі (Wenner & Campbell, 2017; Brooks, Scribner & Eferakorho, 2004; Chew & Andrews, 2010 та ін.).

Аналіз праць дослідників (Kokun, Serdiuk, & Vus, 2025; Лагодзінська, 2014; Мельничук, 2025), які вивчали психологічну суть лідерства, його емоційно-мотиваційні, когнітивні, поведінкові характеристики засвідчує, що найбільш значущими якостями лідера є висока активність, ініціативність, енергійність, емоційна стабільність, впевненість, цілеспрямованість, амбіційність, завзятість, рішучість, сміливість, витривалість, самодисципліна, видатні комунікативні та організаційні здібності, авторитет, харизматичність, нестандартність мислення, стратегічне бачення, швидкість прийняття рішень, готовність до ризику, націленість на результат, які створюють підґрунтя для прояву лідерства й формування яких є важливим для активізації й розвитку лідерського потенціалу майбутнього педагога. При цьому ключовими є здатність створювати

сенси, формувати бачення, яскраву картину бажаного майбутнього, вміння пробудити мрію, до якої прагнутимуть йти інші й «вдихнути» в них потрібну для руху енергію (Кузнецов, & Галата, 2021).

Специфіку освітнього лідерства найповніше відображає концепція трансформаційного лідерства Дж. Бернса (Burns, 2003), адже здатність ефективно впливати, надихати та інтелектуально стимулювати учасників освітнього процесу, виявляти індивідуальний підхід (трансформаційне лідерство), а також мотивувати, управляти діяльністю здобувачів освіти, надаючи самостійність у прийнятті рішень з метою розвитку в учнів вмінь самоуправління власною діяльністю та розвитком (транзакційне лідерство) є особливо важливими для системи освіти.

Погоджуємося з V. Collinson (2012: 247), яка підкреслює: вчителі, чий вплив і лідерство виходить далеко за межі їхніх шкіл і класів, мають вражаючу самотивацію, заражають своєю мотивацією учнів, постійно навчаються й перебуваючи в безупинному професійному розвитку, набувають індивідуального стилю діяльності, створюють інновації й здійснюють внесок у розвиток професійної галузі, а їхнє лідерство є результатом надзвичайної цілеспрямованості їхньої особистості.

Водночас дослідники (Kokun, 2025; Kokun, & Bezverkhyi, 2024; Мельничук & Лук'янчук, 2025) зазначають, що умови війни суттєво впливають на громадян, дітей і дорослих, фахівців різних професій, змінюючи їхню життєстійкість та опірність до стресу (Бойчук, Кузнецов, Татієвська & Корольов, 2024). Критична важливість формування стійкої лідерсь-

кої позиції переважної більшості майбутніх фахівців освітньої галузі потребує деталізації її внутрішньої структури, дослідження психологічних чинників розвитку освітнього лідерства в складних умовах сьогодення, зокрема, під час воєнного стану, які є високостресогенними і травмуючими для населення загалом, здобувачів освіти й самих педагогів, зокрема. Водночас фахівці освітньої галузі мають бути здатними зберігати самовладнання й бути прикладом для учнів за будь-яких умов.

Мета дослідження: дослідити факторну структуру та психологічні особливості лідерської позиції майбутніх освітян як системи установок, що формується, по відношенню до інших людей, до себе і своєї майбутньої діяльності в системі освіти в умовах війни.

Завдання емпіричного дослідження:

1. Проаналізувати рівень розвитку показників трансформаційного і транзакційного лідерства у групах здобувачів вищої педагогічної освіти – «лідерів» та «не лідерів».

2. Емпірично дослідити психологічні особливості лідерської позиції майбутніх освітян, зокрема, прояви лідерства в ситуаціях невизначеності та ризику, пов'язаного з проявом творчості, вирішенням проблем, переживанням невизначеності; зв'язок самовладнання, самоконтролю поведінки й самоповаги, а також деструктивних варіантів прояву лідерської позиції у взаємодіях з іншими людьми, що виявляються у макіавеллізмі, нарцисизмі та психопатії з показниками трансформаційного і транзакційного лідерства в системі освіти.

3. Виявити факторну структуру лідерської позиції майбутніх освітян й на основі одержаних емпіричних закономірностей ви-

значити основні напрями впливу на процес її формування.

Методика та організація дослідження. З метою дослідження лідерської позиції майбутніх освітян було використано багатопрофільний опитувальник лідерства В.М. Bass & B.J. Avolio (1995), що містить 7 шкал і дозволяє оцінити трансформаційні (вплив, вміння надихати, інтелектуальна стимуляція, індивідуальний підхід) і транзакційні (мотивація, управління, надання самостійності) характеристики лідерства. Дослідження лідерської позиції майбутніх фахівців освітньої галузі в ситуаціях невизначеності та ризику за чотирма шкалами (неприйняття невизначеності, ефективність прийняття рішень, уява, емоційна вразливість) здійснювалось за допомогою опитувальника «Шкала інтелектуальної оцінки ризику» G. Craparo, P. Magnano, A. Paolillo & V. Costantino (2018). Для виявлення особливостей прояву рис Темної Тріади використано опитувальник «Short Dark Triad» D.N.Jones & D.L. Paulhus (2014), що дозволяє дослідити деструктивні варіанти прояву лідерської позиції у взаємодіях з іншими людьми – у макіавеллізмі (установці на маніпулювання іншими), нарцисизмі (установці на перебільшення особистісної значущості), психопатії (тенденції здійснювати негативні дії стосовно інших). Особливості когнітивного, емоційного та вольового самоконтролю майбутніх освітян досліджувались з використанням адаптованої української версії опитувальника «Контроль поведінки» О. Сергієнко і співвр. (Жолінська, 2024). Дослідження особистісного, подієвого та екзистенційного самовладнання відбувалось за допомогою адаптованої нами українсь-

кої версії Тесту самовладнання А.Золотарьової (Кабусь, 2024). Оцінювання самоповаги здійснене із застосуванням Опитувальника для оцінки самоповаги «Scale Measuring State Self-Esteem» T.F. Heatherton & J. Polivy (1991), що дозволяє дослідити самоповагу особистості за шкалами «ефективність дій», «успішність соціальних відносин» та «зовнішність».

В ході статистичної обробки даних використано методи: описової статистики, клас-терного аналізу з використанням методу k-means, кореляційного аналізу (Пірсона), експлораторного факторного аналізу з використанням методу головних компонентів із обер-танням Varimax, обчислення середніх значень та стандартних відхилень за показниками лі-дерства для груп «лідерів» та «не лідерів» із застосуванням t-критерію Стюдента. Обчис-лення проводились з використанням пакета програм Statistica 13.

Вибірку дослідження склали 109 здо-бувачів освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, віком від 17 до 49 років, з них 95 жінок, 14 чоловіків. Опитування проводи-лось в березні-липні 2024 року за допомогою Google Forms на добровільній основі. Перева-жна більшість опитуваних – представники юнацького віку та періоду ранньої дорослості, середній вік опитуваних складає $26,03 \pm 9,14$. Респонденти є здобувачами першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів здобуття вищої освіти різних спеціаль-ностей (історія, правознавство, іноземна мова, математика, біологія, образотворче мистецтво та дизайн, хореографія, музичне мистецтво,

психологія, соціальна робота, логопедія).

Гіпотеза емпіричного дослідження: В ході дослідження припускаємо, що майбутні освітяни з розвинутою лідерською позицією є емоційно стійкими, не бояться невизначенос-ті, мають розвинуту уяву, приймають ефекти-вні рішення в ситуації ризику; характеризу-ються конструктивним ставленням до себе та інших й мають високі показники емоційного, когнітивного та вольового самоконтролю по-ведінки; вирізняються високим особистісним, подієвим та екзистенційним самовладнанням; розвинутою самоповагою, обумовленою ефек-тивністю дій, успішними соціальними відно-синами та позитивним сприйняттям власної зовнішності. Водночас іноді лідерство може набувати деструктивних форм й виявлятися у макіавеллізмі, нарцисизмі чи психопатії як деструктивних варіантах прояву лідерської позиції у взаємодії з іншими.

Результати дослідження та їх обгово-рення. Результати діагностики показників лі-дерської позиції майбутніх освітян з викорис-танням багатопрофільного опитувальника лі-дерства B.M. Bass & B.J. Avolio (1995), а саме описові статистики (мінімальні, максимальні та середні значення, стандартне відхилення) усієї вибірки досліджуваних за показниками лідерства представлено в таблиці 1. Відповід-но до опитувальника, діапазон 0-4 відповідає низькому рівню, діапазон 5-8 – середньому, діапазон 9-12 – високому рівням прояву пока-зників трансформаційного (вплив, вміння на-дихати, інтелектуальна стимуляція, індивідуа-льний підхід) і транзакційного (мотивація, уп-равління, надання самостійності) лідерства.

Аналіз наведених даних (табл.1) засвід-

Таблиця 1

Описові статистики вибірки досліджуваних (n = 109) за показниками трансформаційного і транзакційного лідерства

Показники лідерства	min	max	M	SD
Вплив	0	12	8,17	2,12
Вміння надихати	2	12	8,18	2,69
Інтелектуальна стимуляція	1	12	7,70	2,93
Індивідуальний підхід	1	12	7,95	2,38
Мотивація	0	12	8,16	2,45
Управління	2	12	7,94	2,30
Надання самостійності	1	12	7,19	2,25

чує, що найбільш вираженими показниками лідерської позиції майбутніх освітян є вплив (M=8,17, SD=2,12), вміння надихати (M=8,18, SD=2,69) та мотивувати учнів (M=8,16, SD=2,45). Найменш вираженим є вміння надавати самостійність учням (M=7,19, SD=2,25), що свідчить про схильність до авторитарного лідерства й орієнтацію на використання методів прямого управління діяльністю учнів, що не сприятиме розвитку лідерської позиції здобувачів освіти.

«не лідерів» (n=39) було здійснено за показниками багатофакторного опитувальника лідерства В.М. Bass & В.І. Avolio (1995), з використанням кластерного аналізу методом k-means. Опис результатів розподілу наведено в публікації авторів «Прояв лідерських особливостей особистості майбутніх освітян у контексті їхньої готовності до ризику» (Кузнецов & Кабусь, 2024: 598).

Відмінності між студентами з розвинутою і не розвинутою лідерською позицією

Таблиця 2

Відмінності між студентами з розвинутою і не розвинутою лідерською позицією за показниками трансформаційного і транзакційного лідерства

Показники лідерства	Групи досліджуваних		t	p
	«Лідери» (n = 70)	«Не лідери»		
Вплив	9,21±1,37	6,31±1,95	9,08856	0,000000
Вміння надихати	9,64±1,59	5,56±2,23	11,07233	0,000000
Інтелектуальна стимуляція	9,28±1,84	4,85±2,29	11,04013	0,000000
Індивідуальний підхід	9,08±1,77	5,92±1,98	8,57841	0,000000
Мотивація	9,36±1,64	6,00±2,19	9,05866	0,000000
Управління	8,70±2,04	6,56±2,10	5,17631	0,000001
Надання самостійності	7,96±2,05	5,82±1,93	5,31788	0,000001

1. Рівень розвитку показників трансформаційного і транзакційного лідерства у групах здобувачів – «лідерів» і «не лідерів».

Розподіл майбутніх педагогів різних спеціальностей на групи «лідерів» (n=70) і

(середні значення й стандартні відхилення з використанням t-критерію Стюдента на рівні значущості $p < 0,0001$) за показниками трансформаційного та транзакційного лідерства представлені у таблиці 2.

Отримані дані підтверджують наяв-

ність значущих відмінностей між групами здобувачів, які виявляють і тими, котрі не виявляють лідерську позицію за всіма показниками освітнього лідерства. При цьому майбутні освітяни – «лідери» характеризуються переважанням вищих за середні та високих показників вміння здійснювати вплив на учнів, їх цінності, мислення, поведінку та результати діяльності (у діапазоні прояву від 7,84 до 10,58 при можливому діапазоні значень від 0 до 12), надихати (у діапазоні прояву 8,05 – 11,23) та інтелектуально стимулювати (у діапазоні 7,44 – 11,12) учнів, мають розвинену самомотивацію й можуть мотивувати інших (у діапазоні 7,72 – 11), реалізовувати індивідуальний підхід (у діапазоні 7,31 – 10,85). Групі респондентів – «лідерів» також притаманна тенденція до високого рівня здатності до управління освітньою діяльністю (у діапазоні прояву від 6,66 до 10,74); вищий за середній рівень надання самостійності учням (у діапазоні 5,91 – 10,01). «Не лідери» відрізняються переважанням середніх і нижчих за середні проявів за більшістю досліджуваних показників; найменш вираженими у них є здатність інтелектуально стимулювати учнів (у діапазоні прояву від 2,56 до 7,14), надихати (у діапазоні 3,33 – 7,79) та надавати їм самостійність (у діапазоні прояву 3,89 – 7,75). Отже, в цілому сформованість лідерської позиції майбутніх освітян за всіма досліджуваними показниками переважно відповідає середньому рівню й потребує посилення.

Уважаємо, що значний відсоток здобувачів, які з використанням програми Statistica віднесені до кластеру «лідерів», пояснюється спрямованістю освітнього процесу універси-

тету на формування лідерських якостей майбутніх педагогів. Водночас підкреслимо: хоча задатки особистісних якостей, які наближують їх до лідерів, мають більшість майбутніх фахівців освітньої галузі ($n = 70$, що відповідає 64,22%), усвідомлюють провідну роль вчителя в освітньому процесі, який має бути прикладом для учнів, на творчому рівні реалізовувати різні ролі педагога-професіонала; означені задатки лідерства можуть і не реалізовуватись у професійній діяльності, або бути реалізовані частково, отже важливою є розробка й реалізація соціально-психологічного тренінгу для максимального розвитку усіх показників лідерської позиції майбутніх педагогів.

2. Психологічні особливості лідерської позиції майбутніх освітян.

За результатами кореляційного аналізу виявлено психологічні особливості лідерської позиції майбутніх фахівців освітньої галузі, зокрема, зв'язки емоційно-вольових, когнітивних і комунікативних особливостей особистості за шкалами Інтелектуальної оцінки ризику, Темної Тріади, Контролю поведінки, Самовладання і Самоповаги з більшістю показників трансформаційного і транзакційного лідерства (табл. 3).

За шкалою інтелектуальної оцінки ризику (табл.3) спостерігаємо тісні позитивні статистично значущі зв'язки *ефективності прийняття рішень* з усіма проявами трансформаційного лідерства (вплив $r=0,474$, $p<0,0001$; вміння надихати $r=0,628$, $p<0,0001$; інтелектуальна стимуляція $r=0,569$, $p<0,0001$; індивідуальний підхід $r=0,503$, $p<0,0001$) і мотивацією ($r=0,509$; $p<0,0001$), а також незнач-

Таблиця 3

Взаємозв'язок показників трансформаційного і транзакційного лідерства зі шкалами Інтелектуальної оцінки ризику, Темної Тріади, Контролю поведінки, Самовладнання і Самоповаги у вибірці досліджуваних (n = 109)

ШКАЛИ	Вплив	Вміння надихати	Інтелектуальна стимуляція	Індивідуальний підхід	Мотивація	Управління	Надання самостійності
Показники шкали інтелектуальної оцінки ризику							
Неприйняття незначеності	-0,341 p<0,0001	-0,381 p<0,0001	-0,301 p<0,001	-0,278 p<0,003	-0,198 p<0,039	0,281 p<0,003	0,090 -
Ефективність прийняття рішень	0,474 p<0,0001	0,628 p<0,0001	0,569 p<0,0001	0,503 p<0,0001	0,509 p<0,0001	0,177 -*	0,181 -*
Уява	0,413 p<0,0001	0,561 p<0,0001	0,497 p<0,0001	0,579 p<0,0001	0,509 p<0,0001	0,263 p<0,006	0,235 p<0,014
Емоційна вразливість	-0,253 p<0,008	-0,293 p<0,002	-0,207 p<0,031	-0,183 -*	-0,146 -	0,124 -	0,035 -
Показники Темної тріади							
Маківеалізм	0,034 -	0,186 -*	0,235 p<0,014	0,236 p<0,013	0,277 p<0,004	0,283 p<0,003	0,136 -
Нарцисизм	0,402 p<0,0001	0,504 p<0,0001	0,509 p<0,0001	0,416 p<0,0001	0,417 p<0,0001	0,161 -*	0,079 -
Психопатія	-0,166 -*	0,003 -	0,149 -	0,152 -	0,089 -	0,311 p<0,001	0,110 -
Показники контролю поведінки							
Когнітивний контроль	0,528 p<0,0001	0,567 p<0,0001	0,508 p<0,0001	0,463 p<0,0001	0,412 p<0,0001	0,064	0,176 -*
Емоційний контроль	0,472 p<0,0001	0,549 p<0,0001	0,422 p<0,0001	0,311 p<0,001	0,357 p<0,0001	-0,151 -	-0,053 -
Вольовий контроль	0,420 p<0,0001	0,519 p<0,0001	0,339 p<0,0001	0,353 p<0,0001	0,256 p<0,007	-0,007 -	0,154 -
Показники самовладнання							
Особистісне самовладнання	0,276 p<0,007	0,174 p-*	0,109 -	0,069 -	0,083 -	-0,142 -	-0,087 -
Підсіве самовладнання	0,277 p<0,004	0,403 p<0,000	0,397 p<0,0001	0,388 p<0,0001	0,242 p<0,011	0,050	0,013
Екзистенційне самовладнання	0,288 p<0,002	0,326 p<0,001	0,211 p<0,027	0,161 -*	0,130 -	-0,030 -	0,079 -
Показники самоповаги							
Ефективність дій	0,446 p<0,0001	0,484 p<0,0001	0,452 p<0,0001	0,367 p<0,0001	0,377 p<0,0001	0,077 -	0,173 -
Успішність соціальних відносин	0,239 p<0,012	0,309 p<0,001	0,260 p<0,006	0,116 -	0,114 -	-0,156 -	-0,019 -
Зовнішність	0,410 p<0,0001	0,398 p<0,0001	0,369 p<0,0001	0,249 p<0,009	0,337 p<0,0001	0,029 -	0,023 -

Примітка: «*» – сильна (на рівні $p < 0,1$) тенденція до значимості коефіцієнта кореляції

ний позитивний зв'язок, якій не досягає рівня значимості, але такий, що демонструє сильну тенденцію, між ефективністю прийняття рішень та управлінням ($r=0,177$) й наданням самостійності учням ($r=0,171$). Означене підтверджує: лідерство в освіті можливе за умови

розвиненої здатності конструктивно діяти в умовах невизначеності, ефективно відповідати на виклики, що виникають, обирати ефективні стратегії вирішення завдань, які постають перед педагогом.

Також показовим є позитивний статистично значущий зв'язок розвиненої *уяви* як «невичерпного ресурсу творчих можливостей» (Лагодзінська, 2024: 50) з усіма проявами лідерства в освіті. Означене підтверджує: саме творчо працюючий вчитель є лідером, яскравою особистістю, дійсним взірцем для учнів; вміє знаходити й обирати найпродуктивніші стратегії освіти і виховання, ефективно впливає, надихає й спонукає долати труднощі на шляху досягнення мети; стимулює інтелектуальну, пізнавальну активність здобувачів освіти, здійснює індивідуальний підхід, створюючи середовище, де кожен учень може виявити власні здібності та відчувати успіх. Творчий вчитель має яскраво виражену самомотивацію й мотивує на досягнення мети інших; здійснює ефективне управління діяльністю і розвитком учнів для досягнення ними максимальних результатів; сприяє розвитку самостійності суб'єктів освіти, їх поступовому виходу на рівень самоорганізації й самоуправління.

Водночас наявним є негативний статистично значущий кореляційний зв'язок між показниками *неприйняття невизначеності* з більшістю проявів освітнього лідерства, а також негативний зв'язок *емоційної вразливості* з впливом ($r=-0,253$; $p<0,008$), вмінням надихати ($r=-0,293$; $p<0,002$) та інтелектуально стимулювати учнів ($r=-0,207$; $p<0,031$), а також негативний зв'язок на рівні тенденції з індивідуальним підходом ($r=-0,183$). Отже,

особистість, не готова приймати невизначеність, не може бути ефективним лідером, особливо в умовах криз, а підвищення рівня емоційної вразливості сприятиме зниженню проявів лідерства в системі освіти. Емоційно вразлива людина, яку лякає невизначеність, довго відновлюється після зіткнення зі складними обставинами, не може бути лідером, ефективно впливати на інших, надихати й інтелектуально стимулювати учнів. Для педагогів критично важливо навіть за наявності найпотужніших стресорів зберігати спокій і впевненість й сприяти розвитку резильєнтності та стійкості у здобувачів освіти (Бойчук & Мірошніченко, 2025:29; Кокун & Гуменюк, 2025).

За показниками Темної Тріади спостерігаємо позитивний зв'язок *макевіалізму* зі здатністю інтелектуально стимулювати ($r=0,235$; $p<0,014$), здійснювати індивідуальний підхід ($r=0,236$; $p<0,013$), мотивувати здобувачів освіти ($r=0,277$; $p<0,004$) й управляти освітнім процесом ($r=0,283$; $p<0,003$), а також виражені позитивні статистично значущі кореляційні зв'язки *нарцисизму* з проявами трансформаційного лідерства і мотивацією, що підтверджує: здоровий нарцисизм позитивно впливає на лідерство в системі освіти, адже впевнений у собі педагог, який має високу самооцінку, піклується про себе, сприймається як лідер, має авторитет і є позитивним прикладом для учнів. Також спостерігаємо помірний позитивний зв'язок *психопатії* з управлінням діяльністю учнів ($r=0,311$; $p<0,001$) й негативний зв'язок на рівні тенденції між психопатією і впливом ($r=-0,166$), який не є статистично значущим. З іншими проявами лідерства і психопатією статистично значущих

зв'язків не виявлено.

Аналіз кореляцій за шкалами самоконтролю поведінки свідчить про наявність виражених позитивних статистично значущих зв'язків *когнітивного, емоційного й вольового контролю* з усіма проявами трансформаційного лідерства та мотивацією. Спостерігаємо також позитивний зв'язок на рівні тенденції між когнітивним самоконтролем і наданням самостійності учням ($r=0,176$; $p<0,067$).

За шкалами самовладнання спостерігаємо наявність позитивних статистично значущих кореляційних зв'язків *подієвого самовладнання* з більшістю проявів лідерства в освіті. *Особистісне самовладнання* позитивно корелює з впливом ($r=0,276$; $p<0,007$), водночас не виявлено статистично значущих зв'язків особистісного самовладнання з іншими показниками лідерської позиції майбутніх освітян. *Екзистенційне самовладнання* позитивно пов'язане з впливом ($r=0,288$; $p<0,002$), вмінням надихати ($r=0,326$; $p<0,001$) та інтелектуально стимулювати учнів ($r=0,211$; $p<0,027$). Незначний позитивний зв'язок, якій не досягає рівня значимості, але такий, що демонструє сильну тенденцію, простежується між особистісним самовладнанням і вмінням надихати ($r=0,174$), а також між екзистенційним самовладнанням та здатністю здійснювати індивідуальний підхід до учнів ($r=0,161$).

Що стосується самоповаги, спостерігаємо позитивні статистично значущі зв'язки *самоповаги, пов'язаної з ефективністю дій та зовнішністю* з більшістю проявів лідерства в освіті. *Самоповага, пов'язана з успішністю соціальних відносин* позитивно корелює з впливом ($r=0,239$; $p<0,012$), умінням надихати

($r=0,309$; $p<0,001$) та інтелектуально стимулювати учнів ($r=0,260$; $p<0,006$). Водночас статистично значущих зв'язків цього виду самоповаги з індивідуальним підходом, мотивацією, управлінням і наданням самостійності учням не виявлено.

Узагальнюючи результати кореляційного аналізу відзначимо, що лідерська позиція в системі освіти найтіснішим чином пов'язана з ефективністю прийняття рішень, розвинутою уявою і творчістю, здоровим нарцисизмом, розвиненим когнітивним, емоційним і вольовим самоконтролем (з коефіцієнтами кореляції $r>0,5$). Результати кореляційного аналізу також демонструють, що саме творчо працюючий педагог, який сам не дотримується шаблонних рішень, генерує нові ідеї, виявляє ініціативу і творчість, найповніше сприятиме розвитку лідерських якостей у здобувачів освіти.

3. Факторна структура лідерської позиції майбутніх фахівців освітньої галузі.

З метою виявлення факторної структури лідерства було застосовано експлораторний факторний аналіз з використанням методу головних компонентів із обертанням Varimax за всіма показниками п'яти тестів (17 діагностичних показників що відображають емоційно-вольові, когнітивні та комунікативні особливості особистості за підсумками кореляційного аналізу, де сила зв'язку більша 0,27 при значущості $p \leq 0,01$), окремо у групах «лідерів» та «не лідерів», що дозволяє виявити найсуттєвіші структурні компоненти (латентні приховані фактори) досліджуваного феномену. В ході факторного аналізу урахувалися показники, які корелювали з фактором на рів-

ні не менше ніж $|0,600|$. При визначенні числа факторів в психологічній структурі лідерства були використані критерій «кам'янистого насипу» та критерій Кайзера. Результати аналізу наведені в таблицях 4, 5.

«Лідерів» (табл. 4) виявлено чотири фактори, які пояснюють 67,3% дисперсії. До структури першого фактору (факторна вага – 4,302; 25,3% загальної дисперсії) увійшли всі показники за шкалами самоконтролю поведінки і

Таблиця 4

Факторна структура психологічних особливостей «Лідерів»

Емоційно-вольові, когнітивні і комунікативні особливості особистості	Фактори			
	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	Фактор 4
Не прийняття невизначеності	-0,673	-0,335	-0,329	0,033
Ефективність прийняття рішень	0,284	0,821	-0,014	0,059
Уява	0,099	0,824	0,080	0,081
Емоційна вразливість	-0,727	-0,224	0,131	0,107
Темна тріада: Макевіалізм	-0,048	-0,071	-0,093	0,903
Темна тріада: Нарцисизм	0,093	0,490	0,327	0,558
Темна тріада: Психопатія	-0,246	0,217	-0,197	0,789
Когнітивний контроль	0,619	0,084	0,432	0,154
Емоційний контроль	0,632	0,342	0,388	-0,001
Вольовий контроль	0,767	0,152	0,268	-0,107
Особистісне самовладнання	0,757	-0,036	0,117	-0,180
Подієве самовладнання	0,672	0,397	0,033	-0,011
Екзистенційне самовладнання	0,702	0,030	0,091	-0,289
Самоповага: Ефективність дій	0,353	0,387	0,597	-0,293
Самоповага: Успішність соціальних відносин	0,367	0,185	0,619	-0,272
Самоповага: Зовнішність	0,061	-0,019	0,874	-0,064
Факторна вага	4,302	2,659	2,402	2,089
% поясненої дисперсії	25,3	15,6	14,1	12,3

В результаті факторного аналізу в групі самовладнання, а саме: *когнітивний* (0,619),

емоційний (0,632) та вольовий самоконтроль (0,767); особистісне (0,757), подієве (0,672) та екзистенціальне (0,702) самовладнання. Усі вони пов'язані з фактором позитивно. Своїм негативним полюсом до першого фактору увійшли шкали *емоційна вразливість* (-0,727), та *не прийняття невизначеності* (-0,673), що свідчить про надзвичайну емоційну стійкість лідерів і високу толерантність до невизначеності, на підставі чого фактор визначаємо як «ПРИЙНЯТТЯ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ, САМОВЛАДНАННЯ ТА САМОКОНТРОЛЬ ПОВЕДІНКИ».

Другий фактор (2,659; 15,6%) у психологічній структурі «лідерів» сформований показниками шкали інтелектуальної оцінки ризику, які мали найтісніші кореляції з показниками освітнього лідерства, а саме: «*ефективністю прийняття рішень*» (0,821) та «*уявою*» (0,824), що дозволяє визначити фактор у формулюванні: «ВИСОКА КРЕАТИВНІСТЬ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ». Означене підтверджує: здатність приймати конструктивні рішення в умовах невизначеності (що свідчить про ясність і чіткість мислення, впевненість та віру у власну спроможність справлятися з ситуаціями ризику, не втрачаючи контролю) є важливою умовою ефективного впливу лідера на інших, його здатності надихати й мотивувати, стимулювати до творчого та інтелектуального пошуку, здійснювати індивідуальний підхід до учнів. Педагоги з розвинутою лідерською позицією, які готові до прийняття рішень в умовах невизначеності, здатні доносити ці рішення до учнів, сприяючи стабілізації їхнього психічного та емоційного стану. Причому розвинена уява

і творчість є важливими умовами здатності лідера до ефективного прийняття дієвих нестандартних рішень в таких умовах. Означений висновок підтверджує також дослідження В. Лагодзінської (2024: 56), котра, емпірично досліджуючи зв'язок креативного потенціалу освітнього персоналу з його психічним здоров'ям і суб'єктивним благополуччям, зазначає, що творчий потенціал є «довгостроковим копінг-ресурсом», його розвиненість значною мірою сприяє збереженню емоційної стійкості й психічного здоров'я особистості в умовах війни.

Зміст третього фактору (2,402; 14,1%) складає *самоповага, пов'язана із зовнішністю* (0,874) та *самоповага, яка базується на успішності соціальних відносин* (0,619). Цей факт дозволяє визначити його як «САМОПОВАГА, ОБУМОВЛЕНА ЗОВНІШНІСТЮ Й УСПІШНОЮ ВЗАЄМОДІЄЮ З ІНШИМИ». Означений фактор підтверджує важливу роль іміджу та піару в становленні лідерської позиції майбутніх освітян й акцентує на важливості піклування освітнього лідера про себе, власну зовнішність і стан здоров'я, постійного вдосконалення гнучких навичок та вміння ефективно взаємодіяти з різними людьми, що прямо впливає на привабливий образ педагога, котрий формується у свідомості учнів й визначає ставлення до нього.

Четвертий, найменш вагомий фактор (2,089; 12,3%) концептуалізовано як «СТРИМАНА ЕМПАТІЯ», оскільки він об'єднує показники «*макевіалізму*» (0,903) та «*психопатії*» (0,789) за шкалою Темної Тріади. В основі обох рис лежить прагнення до дійсних досягнень та успіху й водночас вони

характеризується стриманою емпатією. Означений фактор математично підтвердив, що стримана емпатія вчителя по відношенню до учнів сприятиме підвищенню якості й результативності освіти і виховання зростаючого покоління. Безперечно, в освітньому процесі ва-

жливою є психоемоційна підтримка учнів. Водночас педагог має виявляти мінімум емпатії до негативних проявів учнів для досягнення професійної мети – вчитель-лідер не має сприйматись як друг, людина, яка проживає по-сусідству чи в будь-якому іншому прояві, а

Таблиця 5

Факторна структура психологічних особливостей «Не лідерів»

Емоційно-вольові, когнітивні і комунікативні особливості особистості	Фактори			
	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	Фактор 4
Неприйняття невизначеності	-0,373	-0,723	-0,272	-0,144
Ефективність прийняття рішень	0,631	0,300	0,204	0,363
Уява	0,071	-0,018	-0,024	0,928
Емоційна вразливість	-0,176	-0,833	-0,174	-0,010
Темна тріада: Макевіалізм	-0,125	-0,110	-0,783	0,056
Темна тріада: Нарцисизм	0,229	0,669	-0,125	0,298
Темна тріада: Психопатія	-0,131	0,027	-0,908	-0,089
Когнітивний контроль	0,399	0,506	-0,133	0,583
Емоційний контроль	0,569	0,499	0,326	0,270
Вольовий контроль	0,382	0,413	0,261	0,604
Особистісне самовладнання	0,225	0,370	0,713	-0,010
Подієве самовладнання	0,476	0,446	-0,149	0,276
Екзистенційне самовладнання	0,651	0,441	0,029	0,106
Самоповага: Ефективність дій	0,708	0,370	0,224	0,308
Самоповага: Успішність соціальних відносин	0,817	0,238	0,229	0,099
Самоповага: Зовнішність	0,909	0,048	0,094	0,056
Факторна вага	4,012	3,377	2,488	2,393
% поясненої дисперсії	23,6	19,9	14,6	14,1

саме як Вчитель, який має безперечний авторитет і вимоги якого будуть виконуватись. Оскільки, якщо педагог буде лише співчувати учням, які не виявляють стійкої мотивації, мають недостатні результати навчання й негативні поведінкові прояви, навряд чи можна буде сподіватись на покращення за означеними напрямками.

Визначення факторної психологічної структури особистості – «не лідера» (табл. 5) дозволяє зрозуміти, чого саме у структурі особистості не вистачає майбутнім освітянам з нерозвиненою лідерською позицією, й на що варто звернути особливу увагу в ході розробки соціально-психологічного тренінгу.

Результати факторного аналізу засвідчили, що основний (факторна вага – 4,012; 23,6% загальної дисперсії), на перший погляд, парадоксальний фактор, що характеризує «не лідерів», представлений *ефективністю прийняття рішень* (0,631), *екзистенційним самовладнанням* (0,651), а також *самоповагою, пов'язаною з ефективністю дій* (0,708), *успішністю соціальних контактів* (0,817) та *зовнішністю* (0,909), що дозволяє його концептуалізувати як «САМОПОВАГУ, ЩО ГРУНТУЄТЬСЯ НА ЗОВНІШНОСТІ, ЕФЕКТИВНОСТІ СПІЛКУВАННЯ ТА ПРОФЕСІЙНИХ ДІЙ». Відмітимо, що надмірне зосередження людини на власній зовнішності та самоефективності, коли вона аж надто переймається питаннями самоповаги, свідчить про недостатню впевненість у собі, така людина будує самоповагу не як лідер, переоцінюючи зовнішність й надмірно концентруючись на якісному виконанні професійних обов'язків. Адже лідером є особистість, яка поважає й цінує себе «за замов-

чуванням», вона «випромінює флюїди» самоповаги й не потребує її зовнішнього підтвердження. «Не лідери» надмірно стурбовані питаннями самоповаги (з огляду на невисоку заробітну плату, недостатньо високий статус вчителя в суспільстві та ін.), де самооцінка ефективності прийняття рішень також працює на здатність поважати й цінувати самого себе. Отже, саме надмірна концентрація майбутніх педагогів на самих собі, переживаннях з приводу власної зовнішності, самоефективності, успіхах і невдачах у комунікаціях з іншими людьми, перешкоджає лідерству в освіті. Відповідно, під час тренінгу посилення потребує розвиток впевненості в собі, власних комунікативній та професійній компетентності.

Другий фактор (3,377; 19,9%), що перешкоджає освітньому лідерству, представлений «нарцисизмом» (0,669), а також показниками «неприйняття невизначеності» (-0,723) та «підвищена емоційна вразливість» (-0,833), які пов'язані з фактором негативно. Означене дозволяє визначити фактор як «НАРЦИСИЧНУ УСТАНОВКУ, ВИКЛИКАНУ ЕМОЦІЙНОЇ СТРИМАНІСТЮ ТА ГОТОВІСТЮ ІГНОРУВАТИ НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ». Відзначимо, що означений фактор є ознакою конфліктного стану особистості – педагог концентрується на собі, демонструючи ознаки нарцисичної поведінки й водночас стримує прояви нарцисизму, використовуючи захисні механізми, роблячи вигляд, що його «нічого не турбує» й намагаючись демонструвати ознаки емоційної невразливості.

Третій фактор (2,488; 14,6%) у психологічній структурі особистості – «не лідера» – утворений показниками Темної Тріади лідерс-

тва – *макевіалізмом* (-0,783) та *психопатією* (-0,908), де фактори наповнюються протилежним сенсом, а також *особистісним самовладнанням* (0,713), що дозволяє визначити фактор у формулюванні: «*ВІДМОВА ВІД МАКІАВЕЛІСТИЧНИХ ТА ПСИХОПАТИЧНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ЗА РАХУНОК ОСОБИСТІСНОГО САМОВЛАДНАННЯ*» й свідчить про його конфліктність. Тобто, «не лідери» характеризуються надмірною емпатією, відмовляються від прагнення до визнання й уникають маніпуляцій за рахунок використання особистого психологічного ресурсу – самовладнання.

Четвертий, найменш вагомий і водночас конфліктний фактор (2,393; 14,1%) у структурі особистості «не лідерів» представлений уявою (0,928) та вольовим самоконтролем (0,604), що дозволяє його концептуалізувати як «*СТРИМАННЯ НАДМІРНОСТІ ПРОЯВУ УЯВИ ЗА ДОПОМОГОЮ ВОЛЬОВОГО КОНТРОЛЮ*». Такий педагог переймається, що подумують і скажуть про нього інші, якщо він буде виявляти надмірну уяву і креативність й намагається стримувати їх. З іншого боку, відомо, що розвинена уява і креативність є важливою умовою, але не запорукою лідерства, адже відомим є явище, коли найкреативніша людина, здатна до значних відкриттів, не завжди вміє просувати свої ідеї, які можуть залишатись невідомими для оточуючих і суспільства, саме в силу відсутності лідерських якостей. Тому в ході соціально-психологічного тренінгу важливим є розвиток основних характеристик лідерства – вміння здійснювати вплив, впевненості у собі, управлінських та організаційних вмінь майбутніх фахівців осві-

тньої галузі.

Таким чином, виявлена факторна структура особистості «не лідерів» свідчить про наявність внутрішньоособистісних конфліктів у майбутніх фахівців, які не виявляють стійкої лідерської позиції, що підтверджує важливість проопрацювання й подолання означених бар'єрів у ході соціально-психологічного тренінгу під час професійної підготовки майбутніх освітян.

Обмеження дослідження.

Відзначимо, що проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми і не є вільним від недоліків. Безумовно, лідерська позиція в системі освіти виявляється через більшу кількість проявів, ніж ті, які було діагностовано у дослідженні. Водночас, збільшення кількості задіяних методик значно збільшуватиме обсяг часу для проходження опитування й зменшуватиме мотивацію респондентів до участі в дослідженні. Крім того, в опитуванні взяли участь здобувачі закладу вищої педагогічної освіти міста Харкова, наближеного до території активних бойових дій. Означене не дозволяє з упевненістю стверджувати, що отримані результати однозначно будуть характерними для майбутніх освітян з усіх міст України. Тому в подальшому планується залучення до опитування респондентів з різних університетів та міст для підтвердження виявлених закономірностей щодо психологічних особливостей та факторної структури лідерської позиції майбутніх освітян.

Висновки дослідження й перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

1. Лідерство відображає ступінь впливу

на інших людей і є особливо важливою компетенцією для майбутніх освітян, адже лише лідери можуть виховувати лідерів, які мають активну життєву позицію й здатні до розподіленого командного лідерства в різних галузях суспільного буття. Порівняння середніх значень за показниками лідерства у групах «лідерів» і «не лідерів», виявлених за допомогою кластерного аналізу, дозволяє стверджувати, що майбутні освітяни – «лідери» характеризуються переважанням вищих за середні та високих показників за більшістю проявів трансформаційного і транзакційного лідерства. «Не лідери» відрізняються переважанням середніх і нижчих за середні проявів за більшістю досліджуваних показників, що підтверджує необхідність посилення роботи з формування стійкої лідерської позиції майбутніх фахівців освітньої галузі.

2. Проведене емпіричне дослідження підтвердило висунуту гіпотезу й дозволяє стверджувати, що готовність діяти в ситуаціях ризику, розвинена уява, ефективність прийняття рішень, позитивне прийняття невизначеності, розвинений когнітивний, емоційний та вольовий самоконтроль, здоровий нарцисизм, подієве та екзистенційне самовладнання, а також самоповага, пов'язана з ефективністю дій, успішністю соціальних відносин та зовнішністю, є важливими психологічними характеристиками лідера в умовах невизначеності та ризику й позитивно корелюють з більшістю проявів трансформаційного (вплив, вміння надихати, інтелектуальна стимуляція, індивідуальний підхід) і транзакційного (мотивація, управління, надання самостійності) лідерства в освіті.

3. Результати факторного аналізу вияви-

ли наявність чотирьох основних вимірів у факторній структурі лідерської позиції майбутніх освітян: 1) «Прийняття невизначеності, самовладнання та самоконтроль поведінки»; 2) «Висока креативність та ефективність прийняття рішень», що відображає сформованість у майбутніх освітян творчих здібностей, здатності знаходити творчий підхід до організації освітнього процесу й взаємодії з учнями, в тому числі в умовах невизначеності; 3) «Самоповага, обумовлена зовнішністю й успішною взаємодією з іншими»; 4) «Стримана емпатія». Факторами, що зумовлюють відсутність проявів лідерства в освіті є: 1) «Самоповага, що ґрунтується на зовнішності, ефективності спілкування та професійних дій»; 2) «Нарцисична установка, викликана емоційною стриманістю та готовністю ігнорувати невизначеність», «Відмова від макіавеллістичних та психопатичних тенденцій за рахунок особистісного самовладнання», «Стримання надмірності прояву уяви за допомогою вольового контролю», що засвідчують внутрішню конфліктність особистості «не лідерів».

Уважаємо, що розвиток означених характеристик в ході соціально-психологічного тренінгу, поряд із формуванням стійкої мотивації до виявлення лідерської позиції в освітньому процесі, розвитком у майбутніх педагогів комунікативних та організаційно-управлінських умінь впливати, надихати, інтелектуально стимулювати, здійснювати індивідуальний підхід, мотивувати, управляти освітнім процесом й водночас надавати самостійність учням (що є провідними проявами трансформаційного і транзакційного лідерства),

спрятиме становленню стійкої лідерської позиції майбутніх освітян, формуванню чіткої установки на її ствердження в професійній діяльності. Розробка й апробація відповідного тренінгу становить перспективу подальшого дослідження.

References:

- Bass, B. M., & Avolio, B. J. (1995). Multifactor Leadership Questionnaire Leader Form (5X-Short). Mind Garden. <https://doi.org/10.1037/t03624-000>
- Boichuk, Yu. D., & Zelenska, L. D. (2025). H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University: pages of history and today's achievements. *Psychological and pedagogical problems of higher and secondary education in the conditions of modern challenges: theory and practice*. Materials of the 9th International Scientific and Practical Conference (Kharkiv, March 19–20, 2025). Kharkiv: H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, p. 14-22.
- Boychuk, Yu., Kuznetsov, M., Tatiyevska, M., & Korolev I. (2024). The specificity of PTSD symptom manifestation in the personal dimension of life and activity of military personnel and civilians during war. *Bulletin of H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Psychology*, 72, 55-87. <https://doi.org/10.34142/23129387.2025.72.04>
- Boichuk, Yu. D., & Miroshnychenko, O. M. (2025). The role of psychological training of scientific and pedagogical workers in preventing emergencies under martial law. *Prevention of emergencies, response and elimination of their consequences: materials of the round table* (Cherkasy, February 28, 2025). Cherkasy: National University of Civil Protection of Ukraine, p. 27-29.
- Brooks, J. S., Scribner, J. P., & Eferakorho, J. (2004). Teacher leadership in the context of whole school reform. *Journal of School Leadership*, 14, 242-265. DOI:10.1177/105268460401400301
- Burns, J. M.G. (2003). *Transforming Leadership: A New Pursuit of Happiness*. New York: Atlantic Monthly Press.
- Chew, J. O. A., & Andrews, D. (2010). Enabling teachers to become pedagogical leaders: Case studies of two IDEAS schools in Singapore and Australia. *Educational Research for Policy and Practice*, 9, 59-74. doi:10.1007/s10671-010-9079-0
- Collinson, V. (2012). Leading by learning, learning by leading. *Professional Development in Education*, 38, 247-266. doi:10.1080/19415257.2012.657866
- Craparo G., Magnano P., Paolillo A., & Costantino, V. (2018). The Subjective Risk Intelligence Scale. The development of a new scale to measure a new construct. *Current Psychology*, 37 (4), 966-981. DOI:10.1007/s12144-017-9673-x
- Heatherton, T. F., & Polivy, J. (1991). Development and validation of a scale for measuring state self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60(6), 895-910. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.60.6.895>
- Jones, D. N., & Paulhus, D. L. (2014). Introducing the Short Dark Triad (SD3): A Brief Measure of Dark Personality Traits. *Assessment*, 21(1), 28-41. DOI:10.1177/1073191113514105
- Kabus, N.D. (2024). Psychological determinants of the formation of future educators' leadership position. – Qualifying work for a master's degree in specialty 053 Psychology. Kharkiv: H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, 191 p.
- Kabus, N. D., & Kuznetsov, M. A. (2024). Psychological aspects of educational leadership. Scientific achievements of contemporary society: Proceedings of IV International Scientific and Practical Conference (London, November 7-9, 2024). London, Cognum Publishing House, p. 518-523.
- Kokun, O., & Humeniuk H. (2025). Monitoring the Psychological Consequences of War Stress Among Professionals in Psychological and Pedagogical Professions: Conceptual Approaches and Practical Solutions. *Technologies for the Development of Intelligence*. G.S. Kostyuk Institute of Psychology, the National Academy of Sciences of Ukraine, 1(9). <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745471/1/676-1186-1-PB.pdf>
- Kokun, O. (2025). The stability of mental health during war: Survey data from Ukraine. *Journal of Loss and Trauma*, 30(2), 242-263. <https://doi.org/10.1080/15325024.2024.2328649>
- Kokun, O., & Bezverkhyi, O. (2024). Ukrainian students' personal resources and resistance to war stress: A cross-sectional survey. *Journal of Loss and Trauma*, 29(8), 976-993. <https://doi.org/10.1080/15325024.2024.2325084>
- Kokun, O, Serdiuk L., & Vus, V. (2025). Personality Characteristics in Schoolteachers' Occupational Motivation. *European Journal of Interdisciplinary Studies*, 2025, 17 (1). 76-87. DOI: <https://doi.org/10.24818/ejis.2025.05>
- Kuznetsov, M. A., & Halata, O. S. (2021). Persistence of educational actions in schoolchildren and students: monograph. Kharkiv: Publishing house "Disa Plus".
- Kuznetsov, M. A., & Kabus N. D. (2024). Manifestation of leadership characteristics of future educators in the context of their risk readiness. Prospects and Innovations of Science. Series "Psychology", 9(43), 590-603. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-9\(43\)-590-603](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-9(43)-590-603)
- Lahodzinska, V. (2024). The impact of the creative potential of educational staff on their mental health and subjective well-being during the war and post-war periods. *Psychological journal*, 10 (4), 44-57. <https://doi.org/10.31108/1.2024.10.4.4>
- Melnychuk, T. I., (2025). Stress resistance and subjective well-being of educators: theoretical and methodological review. *Vectors of*

social, organizational and economic psychology: abstracts of the IV International Scientific and Practical Conference (Kyiv, February 28, 2025). Kyiv: State University of Trade and Economics, pp. 181-184.

Melnychuk, T., & Lukianchuk, V. (2025). Coping strategies as a factor in stress resistance of military and civilians in war conditions. *Organizational psychology. Economic psychology*, 35(2), 7-15. <https://doi.org/10.31108/2.2025.2.35.1>

Wenner, J. A. & Campbell, T. (2017). The Theoretical and Empirical Basis of Teacher Leadership: A Review of the Literature. *Review of Educational Research*, 87(1), pp.134-171. doi: 10.3102/003465431665347

Zholinska, O.O. (2024). Predictors of academic procrastination in students. Qualifying work for a master's degree in specialty 053 Psychology. Kharkiv: H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. 59 p.

Бойчук Юрій Дмитрович

Доктор педагогічних наук, професор кафедри спеціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, академік НАПН України, ректор, м. Харків (Україна)

Кузнєцов Марат Амірович

Доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків (Україна)

Кабусь Наталя Дмитрівна

Доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків (Україна)

ФАКТОРНА СТРУКТУРА ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛІДЕРСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНІХ ОСВІТЯН

АНОТАЦІЯ

У статті наголошено, що лідерство відображає ступінь впливу на інших людей і є особливо важливою компетенцією для майбутніх освітян, адже лише лідери можуть виховувати лідерів, які мають активну життєву позицію й здатні до розподіленого командного лідерства в різних галузях суспільного буття.

Лідерську позицію майбутніх освітян визначено як систему установок, що формується у майбутнього фахівця, по відношенню до дійсності, учасників освітнього процесу, самого себе та професійної діяльності й виявляється в стійкій мотиваційній і когнітивній спрямованості, діях і поведінці, готовності відчувати, мислити та діяти як лідер, бути прикладом для учнів, виступати в ролі коуча та фасилітатора в освітньому про-

цесі, мотивувати й надихати молоде покоління до свідомого розвитку власної особистості, досягнення високих результатів у навчанні та життєдіяльності.

Обґрунтовано використання Багатопрофільного опитувальника лідерства В.М. Bass & В.І. Avolio для дослідження особливостей проявів трансформаційного (вплив, вміння надихати, інтелектуальна стимуляція, індивідуальний підхід) і транзакційного (мотивація, управління, надання самостійності) лідерства в системі освіти. Емпірично підтверджено, що найбільш вираженими показниками лідерської позиції майбутніх освітян є вплив, вміння надихати та мотивувати учнів. Найменш вираженим є вміння надавати самостійність учням, що свідчить про орієнтацію майбутніх фахівців на використання методів прямого управління в освітньому процесі.

Порівняння середніх значень за показниками лідерства у групах «лідерів» і «не лідерів» засвідчило, що майбутні освітяни – «лідери» характеризуються вищими за середні та високими показниками за більшістю проявів трансформаційного і транзакційного лідерства. «Не лідери» відрізняються переважанням середніх і нижчих за середні проявів за більшістю досліджуваних показників, що підтверджує необхідність посилення роботи з формування стійкої лідерської позиції майбутніх фахівців освітньої галузі.

В результаті емпіричного дослідження підтверджено, що готовність діяти в ситуаціях ризику, розвинена уява, самоефективність під час прийняття рішень, позитивне прийняття невизначеності, розвинений когнітивний, емоційний та вольовий самоконтроль, здоровий нарцисизм, подієве та екзистенційне самовладнання, а також самоповага, пов'язана з ефективністю дій, успішністю соціальних відносин та зовнішністю, є важливими психологічними характеристиками лідера в умовах невизначеності та ризику й позитивно корелюють з більшістю проявів трансформаційного і транзакційного лідерства в освіті.

За результатами факторного аналізу виявлено чотири фактори у структурі лідерської позиції майбутніх освітян: «Прийняття невизначеності, самовладнання та самоконтроль поведінки»; «Висока креативність та ефективність прийняття рішень», «Самоповага, обумовлена зовнішністю й успішною взаємодією з іншими»,

«Стримана емпатія». Отримані результати бути використані при розробці тренінгової програми, спрямованої на розвиток психологічних конструктів лідерства у здобувачів вищої педагогічної освіти й ствердження стійкої лідерської позиції в професійній діяльності.

Ключові слова: лідерство, лідерська позиція, інтелектуальна оцінка ризику, Темна Тріада, самоконтроль поведінки, самовладання, самоповага, майбутні освітяни.

Yurii Boichuk

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Special Pedagogy, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Academician of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Rector, Kharkiv (Ukraine)

Marat Kuznietsov

Doctor of Psychology, Professor, Professor of the Department of Psychology, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv (Ukraine)

Natalia Kabus

Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor, Professor of the Department of Social Work and Social Pedagogy, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv (Ukraine)

FACTOR STRUCTURE AND PSYCHOLOGICAL FEATURES OF FUTURE EDUCATORS' LEADERSHIP POSITION

ABSTRACT

The article emphasizes that leadership reflects the degree of influence on other people and is a particularly important competence for future educators, because only leaders can form leaders who have an active life position and are capable of distributed team leadership in various areas of social life.

Future educators' leadership position is defined as a system of attitudes that is formed in future specialists in relation to the world, students, themselves, and professional activity. This position is manifested in a stable motivational and cognitive orientation, actions and behavior, readiness to feel, think and act as a leader, be an example for students, act as a coach and facilitator in the educational process, motivate and inspire the younger generation to consciously develop their own personality, achieve high results in learn-

ing and life.

The use of the B.M. Bass & B.J. Avolio Multidisciplinary Leadership Questionnaire to study the features of manifestations of transformational (influence, ability to inspire, intellectual stimulation, individual approach) and transactional (motivation, management, granting independence) leadership in the education system has been justified. It has been empirically confirmed that the most pronounced indicators of the leadership position of future educators are influence, ability to inspire and motivate students. The least pronounced one is the ability to provide independence to students, which indicates the orientation of future specialists towards the use of direct management methods in the educational process.

Comparison of average values for leadership indicators in the groups of "leaders" and "non-leaders" showed that future educators who are "leaders" are characterized by above-average and high indicators for most manifestations of transformational and transactional leadership. "Non-leaders" are distinguished by the predominance of average and below-average manifestations for most of the studied indicators. This confirms the need to strengthen work on forming a sustainable leadership position of future specialists in the field of education.

As a result of the empirical study, it was confirmed that the willingness to act in situations of risk, imagination, decision-making effectiveness, positive acceptance of uncertainty, developed cognitive, emotional and volitional self-control, healthy narcissism, event and existential self-possession, as well as self-esteem associated with the effectiveness of actions, successful social relations and appearance, are important psychological characteristics of a leader in conditions of uncertainty and risk. They are positively correlated with most manifestations of transformational and transactional leadership in education.

According to the results of factor analysis, four factors were identified in the structure of the leadership position of future educators. They are "Acceptance of uncertainty, self-possession and behavioral self-control"; "High creativity and decision-making efficiency", "Self-esteem, conditioned by appearance and successful interaction with others" and "Reserved empathy". The obtained results can be used in the development of a training program aimed at developing psychological constructs of leadership in higher

pedagogical education students and establishing sustainable leadership in professional activities.

Keywords: leadership, leadership position, subjective risk intelligence, Dark Triad, behavioral self-control, self-possession, self-esteem, psychological determinants, future educators.

How to cite (як цитувати):

Boichuk, Y., Kuznietsov, M., & Kabus, N. FACTOR STRUCTURE AND PSYCHOLOGICAL FEATURES OF FUTURE EDUCATORS' LEADERSHIP POSITION . *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, 11(5), 7–26. <https://doi.org/10.31108/1.2025.11.5.1>

Бойчук , Ю., Кузнєцов , М., & Кабусь , Н. ФАКТОРНА СТРУКТУРА ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛІДЕРСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНІХ ОСВІТЯН . *ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС*, 11(5), 7–26. <https://doi.org/10.31108/1.2025.11.5.1>

Дата отримання статті: 21.03.2025

Дата рекомендації до друку: 24.04.2025

Дата оприлюднення: 30.05.2025